

## ELS ANNALES POST-89: ENCREUAMENTS I PERSPECTIVES

CARLOS ANTONIO AGUIRRE ROJAS

“En la fundació de la nostra empresa es troba continguda una espècie de petita revolució intel·lectual...”

Marc Bloch, Carta a Lucien Febvre del  
20 de Setembre de 1929.

### *De l'actualitat dels Annales*

Vivim actualment una clara època de transició històrica. 1989 ha representat, en termes simbòlics, no solament la fi del breu cicle històric obert per la profunda ruptura de 1968,<sup>1</sup> sinó també la conclusió de tot el complex projecte desenvolupat per la humanitat, durant aquest “petit segle XX”, que hauria començat amb la primera guerra mundial i amb el naixement del primer “Estat socialista” del planeta.

Assistim aleshores, en qualitat de testimonis privilegiats però també de virtuals actors amb enormes responsabilitats, a una etapa de profunds i radicals canvis, que el mateix es fan presents en l'economia i en la societat, que a l'àmbit de la cultura i dels debats intel·lectuals. Tot es troba ara posat en qüestió, atès que tot està començant a moure's i a canviar amb molta més rapidesa que en el passat immediat. Front a aquesta situació, els científics socials es troben aleshores emplaçats a explicar i interpretar aquests canvis, tot donant respostes als nous interrogants que s'obren amb cada dia que passa.

Perquè 1989 ha posat en crisi les velles formes de pensar, els vells estils de treball, els modes d'aproximació que foren pertinents i útils durant aquest petit segle XX suara esmentat. Cal aleshores crear ara noves maneres de la reflexió crítica, obrir nous camins al pensament genuïnament dialèctic, inventar nous estils

<sup>1</sup> Cfr. l'article d'Immanuel Wallerstein “1698: tesi i interrogants” a *Estudios Sociológicos*, núm. 20 (1989), i també l'assaig del mateix I. Wallerstein, amb Giovanni Arrighi i Terence Hopkins, “1989, the continuation of 1968” a *Review*, vol. XV (1992).

i modes de treballar en el camp de la teoria i de la investigació social, cosa que tot i així, i de manera només *aparentment* paradoxal, serà possible únicament des de la recuperació crítica i creativa del millor que ens ha llegat aquest passat ara en crisi, des de la restitució i revaloració de les més riques vessants del pensament *crític* que han anat desenvolupant-se al llarg de la història moderna dels darrers segles.

Així, creiem que és sempre important tornar a aquesta matriu *fundadora* del pensament crític contemporani que és l'obra i el projecte crític de Marx, per tal de recórrer després el camí de la recuperació d'altres variants o expressions contraculturals, també de signe crític i que han estat desenvolupades en certs moments privilegiats del nostre propi segle.

Corrents o projectes intel·lectuals que han estat vertaderes ruptures dins de la teoria i el pensament moderns, i que des de la psicoanàlisi freudiana i fins a l'Escola de Frankfurt, tot passant entre d'altres pels *Annales d'histoire économique et sociale* francesos, constitueixen les peces fonamentals de la contribució del segle XX al desenvolupament de les ciències socials actuals.

Des d'aquesta perspectiva i tot tractant de situar-se llavors dins del camp més específic de la historiografia i dels estudis històrics del segle XX, resulta clara la importància de procedir al rescat i a la discussió del corrent francès del *Annales*, corrent que ha estat la més important i innovadora tendència historiogràfica en el món, entre els anys de 1930 i 1970, després de l'eclipsi brutal de la historiografia alemanya i germanoparlant del primer quart del nostre segle, per obra de les dues guerres mundials i sobretot del nazisme triomfant, i abans de la florida recent i molt diversa de les historiografies alemanya, espanyola, russa o llatinoamericana dels darrers vint-i-cinc anys.

D'aquesta manera, els *Annales* han constituït, en la nostra opinió, el moment d'avantguarda dins de la historiografia europea i mundial de les quatre dècades intermitges del nostre segle a dalt esmentades. Confegits des del seu origen, com un moviment obertament *crític* de la historiografia francesa tradicional, aleshores imperant a la Sorbonne i en el medi acadèmic de l'hexàgon, els *Annales* han recorregut fins avui un complex i ric itinerari que, de manera lògica, i tot acompassant-se també amb el punt de virada crític de 1989, ha desembocat en l'actual entrecruament que avui viu aquest important corrent historiogràfic.

Perquè també els *Annales* es troben avui en un clar moment de transició, transició que s'explica per l'evident exhauriment d'aquest camp ambigu i multifacètic de la història de les mentalitats,<sup>2</sup> que tanta popularitat i difusió

<sup>2</sup> Cf. al respecte l'article de Bernard Lepetit, "Los Annales hoy" a revista *Iztapalapa*, núm. 36, Mèxic, 1995. El símptoma evident d'aquest esgotament i de la conseqüent recerca de "nous" rumbos i de noves perspectives el constitueix l'ara ja cèlebre nº6 de de 1989 de la revista *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, número que respon a la crida feta a l'article "Histoire et sciences sociales. Un tournant critique?", a *Annales. E.S.C.*, nº2, de març-abril de 1988, i que intenta obrir el debat sobre els possibles camins i fonaments d'uns *nous Annales*, d'uns eventuals "quarts *Annals*". En aquest respecte,

internacional els va donar durant els anys 70 i 80, i en el marc definit d'una atmosfera marcada tant per les crítiques internes i externes que el corrent va conèixer en els anys vuitantes,<sup>3</sup> com per la competència efectiva d'un plural i molt difós ventall d'autors i grups annalistes no francesos—en molts casos de clara filiació marxista,<sup>4</sup> que disputaven l'herència dels primers i segons *Annales*, als hereus directes del corrent nucleats entorn a la revista *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*.

Fi aleshores del que anomenariem uns tercers *Annales* (Annals de 1969-1989), derivat en part del canvi també radical de la conjuntura intel·lectual i social europea i francesa post-89, que li atorga tot el seu sentit a l'anunciat "tournant critique" que la pròpia revista ha llançat i madurat en 1988 i 1989, i que després de l'important número 6 d'aquest mateix any de la caiguda del mur de Berlín, ha inaugurat l'esmentada etapa de transició que avui viu la revista i el corrent agrupat entorn d'ella. Una transició que apunta sens dubte cap a la constitució d'uns nous *Annales*, d'uns "quarts" *Annales*, els primers perfils dels quals han començat ja a esbossar-se, tant amb el canvi del subtítol que la revista va mantenir durant més de 45 anys, tot designat-se *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, i que ara ha passat a ésser el d'*Annales. Histoire. Sciences Sociales*—un subtítol, aquest darrer, que posseeix per la resta molt clares reminiscències braudel·lianes—com amb la incorporació de sis nous membres al Comité de Direcció de la revista, membres que no són pas tots historiadors, sinó també economistes o sociòlegs—com en la composició del primer Comité de Direcció dels *Annales*, a l'any de 1929 en què la revista sortí a la llum—, i que àdhuc, quan es tracta d'historiadors, ho són de temes fortament volcats cap a l'antropologia històrica o cap a l'estudi de les civilitzacions de l'Orient Llunyà entre d'altres.

¿Què és el que està en joc en aquesta transició dins de la qual es troben ara els *Annales*? ¿quina relació té ella amb el clar renaixement i proliferació de certs estudis que toquen molt específics períodes i aspectes de la història del corrent? ¿com s'inserta aquest trànsit en la conjuntura intel·lectual de França, d'Europa

pot veure's tant l'editorial "Tentons l'expérience" en aquest número 6 de 1989, ja esmentat, com l'article també de Bernard Lepetit, "Défense et illustration des Annales", a la revista *L'Histoire*, nº128, París, 1989.

<sup>3</sup> Vegi's sobretot el "Préface" del llibre de François Furet, *L'atelier de l'histoire*, París, 1982; Fernand Braudel, "Entrevista a Fernand Braudel en sus ochenta años de vida" inclosa a la revista *Ensayos*, nº12, 1990, o "La última entrevista a Fernand Braudel" a *Ensayos* nº 9, 1987; Hervé Coutau Bégare, *Le phénomène nouvelle histoire*, París, 1983; François Dosse, *L'histoire en miettes*, París, 1987 o Georges Duby, "Le plaisir de l'historien" a *Essais d'ego-histoire*, París, 1987.

<sup>4</sup> Grup que abarca tant Pierre Vilar i Michel Vovelle a França, com Immanuel Wallersteini els seus deixebles a Estats Units, així com el grup polac que fou liderat per Witold Kula, el canadenc Alfred Dubuc, l'anglès Peter Burke o l'espanyol Carlos Barros, per esmentar només alguns possibles exemples. Per a una caracterització més detinguda d'aquesta "matriu" de pensadors annalistes-marxistes, el nostre article "Dalle 'Annales' rivoluzionarie alle 'Annales' marxiste," *Rivista di storia della storiografia moderna*, nº 1/2, Roma, 1993.

i del món d'avui dia?, ¿quin és l'estat real del projecte virtual d'uns "quarts Annals" i quines les seves perspectives cap al futur immediat i mediat per arribar? Tractem d'aproximar-nos, amb més detall, cap a alguns dels possibles elements de resposta a aquests diferents interrogants.

### *De la florida dels estudis sobre els Annales*

Si observem en conjunt la producció d'estudis i investigacions entorn al fenomen *Annales*, desenvolupada durant els darrers deu anys, ens cridaran l'atenció dos trets clars i característics d'aquest petit univers d'obres i assajos. En primer lloc, el fet evident que la majoria de les investigacions en curs i de les obres publicades durant aquesta darrera dècada, es concentren de manera privilegiada en el que nosaltres anomenem ítem el "període dels fundadors" del corrent, en l'examen de l'etapa i els projectes corresponents als *Annales* inicials o "primers Annals". Perquè si bé no ens manquen estudis globals que toquen tot o quasi tot l'itinerari dels *Annales*, ni alguns assajos específics concentrats en l'anàlisi de les aportacions i desenvolupaments consumats en els "anys Braudel",<sup>5</sup> o a l'etapa més recent dels *Annales* de la història de les mentalitats,<sup>6</sup> també és cert que constitueixen només subconjunts minoritaris front a la molt més abundant producció de llibres i assajos entorn a les vides, obres bibliogràfiques, projectes i iniciatives de Marc Bloch i de Lucien Febvre.<sup>7</sup>

En segon lloc, ens trobem també amb la cridanera situació que els autors d'aquests estudis, són també en la seva majoria autors no francesos, i que es troben

<sup>5</sup> Al respecte són interessants els treballs de Giuliana Gemeli, especialment el seu llibre *Fernand Braudel e l'Europa universale*, Venècia, 1990, llibre ara publicat en francès, en una nova versió, notablement corregida i ampliada, sota el títol *Fernand Braudel*, París, 1995, o el llibre de Ruggiero Romano *Braudel et noi*, Roma, 1955, així com els distins pròlegs i articles elaborats per Maurice Aymard sobre diverses aspectes de l'obra braudeliana i de les seves aportacions principals, com per exemple el seu article "L'Italia-mondo nell'opera di Braudel", a *Critica Marxista*, n° 1, 1987, o el seu pròleg "Braudel enseigne l'histoire" en el llibre de Fernand Braudel *Grammaire des Civilisations*, París, 1987. També poden veure's en aquesta línia, el conjunt de treballs presentats a les "Primeras Jornadas Braudelianas Internacionales" (organitzades a la ciutat de Mèxic, l'octubre de 1991) i a les "Secondes Journées Braudeliennes" (a París, el gener de 1994), i publicades com a *Primeras Jornadas Braudelianas*, Mèxic, 1993, i *Segundas Jornadas Braudelianas*, Mèxic, 1995.

<sup>6</sup> Cfr. per exemple els textos de Jacques Le Goff, al diccionari *La nueva Historia*, Bilbao, 1984, André Bruguere, "The new Annales: a redefinition of the late 1960's" a *Review*, vol. I n° 3/4, 1978, i els articles de Carlos Barros "Historia de las mentalidades. Posibilidades actuales" a revista *Secuencia*, n° 28, "Historia de las mentalidades, historia social" a *Estudios históricos II*, Mèxic, 1994 i "La contribución de los terceros Annales y la historia de las mentalidades" a *Iztapalapa*, n° 36, Mèxic, 1995.

<sup>7</sup> Vegeu la nota bibliogràfica final.

dispersos en un mapa que va des d'Anglaterra fins a Itàlia, passant per Holanda, Alemanya, França i Espanya, i des de la Xina fins al Brasil, passant per l'ex-Unió Soviètica, la ja esmentada Europa, els Estats Units i Mèxic. Difusió aleshores pràcticament planetària de les investigacions i estudis sobre el "fenomen *Annales*" que constitueix el segon gran tret característic d'aquest petit camp de la indagació historiogràfica.

Dos trets que singularitzen d'aquesta forma la producció intel·lectual recent entorn al corrent annalista, i que *no són* ni molt menys *casuals*, sinó que es troben clarament vinculats entre sí, i també en una relació directa amb la irrupció de la nova conjuntura de transició abans evocada. Perquè en la nostra opinió, si la gran majoria d'investigacions entorn als *Annales* es concentra en el retorn al període dels "pares fundadors", això s'explica justament pel fet de que una gran part dels analistes—amb una sola n— de la història dels *Annales*, i també dels nous annalistes —amb doble nn— s'han vist naturalment portats a intentar un "retorn a les fonts", una recuperació de la *matriu originària* del corrent i dels seus paradigmes i aportacions fundadores—aquelles que han constituït justament els pilars d'aqueixa "petita revolució intel·lectual" referida per Marc Bloch—, precisament en l'esforç de tractar de donar resposta o sortida a la crisi que el propi moviment d'*Annales* va viure fins a finals dels anys vuitantes.

Retorn doncs a l'origen, que no s'ha d'entendre només com a recerca de la identitat "originària" del corrent o retorn cap a les seves "arrels" fundadores, sinó també com una reacció força natural front al *relatiu* abandó que els tercers *Annales*, els *Annales* 1969-1989, havien realitzat respecte d'alguns dels perfils i paradigmes essencials desenvolupats pels seus antecessors: com ho ha dit repetidament Fernand Braudel, i com ho han acceptat d'alguna forma els propis *Annales* dels anys 70 i 80,<sup>8</sup> és veritat que es donà un clar moviment de crítica i, fins i tot d'escepticisme obert front a les virtuts i possibilitats de la *història global*,<sup>9</sup> al mateix temps que minvava la intensitat i centralitat del debat epistemològic i metodològic,<sup>10</sup> i es transitava radicalment des del camp dels estudis de la història econòmica fins als nous terrenys de la història de les mentalitats i de l'antropologia

<sup>8</sup> Vegi's les entrevistes de Fernand Braudel esmentades a la nota 3, així com l'article "Fernand Braudel (1902-1985)" signat per "Els Annales" i publicat a *Annales. E.S.C.* n° 1, gener-febrer, 1986.

<sup>9</sup> Com per exemple la crítica de Michel Foucault, que obre el seu llibre *L'arqueologia del saber*, Mèxic, 1970. Vegi's també l'article de Bernard Lepetit, "Els *Annales*, avui", esmentat a la nota 2.

<sup>10</sup> Resulta curiós comprovar que, per al període i els autors dels tercers *Annales*, no existeixi cap obra o recopilació d'assajos metodològics, que pogués comparar-se a la *Introducció a la Història* de Marc Bloch, o a la compilació d'*Écrits sur l'histoire* de Fernand Braudel. El més proper foren les compilacions del llibre *Fer la història* de Fernand Braudel, Barcelona, 1978-1980, o el diccionari *La nueva historia*, ja esmentat, que nogensmenys i de manera significativa es concentren més aviat en el desenvolupament foren les compilacions del llibre *La nova història*, ja esmentat, que nogensmenys i de manera significativa es concentren més aviat en el desenvolupament dels nous temes, problemes, enfoc, més que, eventualment, en els nous paradigmes metodològics, els nous models teòrics o les noves propostes epistemològiques entorn a la manera de fer la història.

històrica.

I si aquests *Annales* de la tercera generació varen fundar aleshores d'aquesta manera llurs aportacions i llur originalitat particular, a través d'una clara *ruptura* amb la tradició heretada —ruptura desplegada entorn al camp problemàtic, i entorn al distanciament front a l'aposta per la història global i pel debat metodològic, sostinguda pels *Annales* de Bloch, Febvre i Braudel—, lògic és aleshores que amb la crisi i a l'esgotament del projecte d'aquests *Annales* de la “nova història”, s'hagi imposat la tornada o retorn cap a les *etapes anteriors* del propi corrent.<sup>11</sup>

Retorn que a més a més presenta aquest caràcter tan internacional i tan difós a escala planetària, tant per la pròpia difusió mundial de l'enfoc annalista, característica dels anys setantes i vuitantes, com també, i tal vegada en major mesura —a jutjar pels autors aquí involucrats—, pel fet que aquesta “tornada a les fonts” ha estat *preparada*, també durant els darrers vint anys, pel moviment complex i ric de múltiples intel·lectuals i corrents de pensament que, en llur majoria provinents del marxisme, però situats també en general en posició de ruptura respecte del marxisme institucional, simplificat i vulgar, o oberts més aviat cap a les posicions del marxisme genuïnament *crític* de Marx, ha dut a terme un interessant diàleg i recuperació sistemàtics de les aportacions principals dels *Annales*, tot construint àdhuc una mena de matriu annalista/marxista que ja hem esmentat anteriorment.<sup>12</sup> Matriu que vista en perspectiva històrica es va constituir en una *alternativa* dels desenvolupaments dels *Annales* de l'antropologia històrica, dels *Annales* post-braudelians.

Recolzats així en aquesta segona gran matriu, annalista-marxista, desplegada igualment en els anys 70 i 80, una part important dels actuals estudiosos del fenomen *Annales* han tornat a rellançar el debat sobre el caràcter originàriament *crític* i *revolucionari* en el pla de la teoria, de les aportacions desenvolupades pels primers *Annales*, al mateix temps que *reubiquen en el centre de la discussió* les qüestions sobre la validesa, els límits i la pertinència dels paradigmes “fundadors” de la història-comparada, la història global, la llarga durada històrica i la història-problema.<sup>13</sup> Discussió renovada dels paradigmes metòdics originals del corrent,

<sup>11</sup> I especialment als primers *Annales*, ja que aquí opera un fenomen generacional. És encara un xic prematur tornar al rescat i a la discussió de Braudel, doncs la seva herència i la seva empremta són encara massa presents i vives en els esperits francesos contemporanis. I, no gens menys, estem segurs de que aquesta *tornada a Braudel*, tan massiva i plural com la que avui vivim respecte als primers *Annales*, no trigarà gaire a generalitzar-se i expandir-se, des dels primers símptomes que han començat ara, en el desè aniversari de la seva desaparició, i que s'expressen tant a través dels treballs esmentats a la nota cinc, com en la publicació recent de la primera biografia *personal* de Fernand Braudel, publicada per Pierre Daix, o en la compilació en tres volums dels escrits de Fernand Braudel, preparada per Paule Braudel, i que les editorials Plon i De Fallois publicaran a començaments de 1996.

<sup>12</sup> Vegi's la nota 4.

<sup>13</sup> Una discussió àmplia, que té com a escenari les historiografies d'arreu, havent repercutit també, encara que de manera indirecta, dins de la pròpia França. Des d'aquesta òptica, resulta molt interessant revisar tant el llibre coordinat per Bernard Lepetit, *Les formes de l'expérience. Une autre*

que no només ha demostrat fins a quin punt era només relativa i parcial de la *real assimilació i ús* d'aquests paradigmes per part de la majoria dels historiadors francesos i d'arreu del món,<sup>14</sup> sinó que també ha significat una saludable i interessant tornada al debat epistemològic i metodològic *fort*, tot obrint novament la investigació i la polèmica entorn a com el de la interdisciplinarietat, l'objectivitat en el coneixement històric, el rol de la dimensió narrativa dins de l'obra històrica, els modes diversos de concebre la història global, etc.<sup>15</sup>

### *D'Annales nacionals i internacionals*

El que està en joc, per als propis *Annales*, en aquest vital encreuament de llur història, és justament el rol específic que hauran de jugar dins de la historiografia francesa, europea i mundial de les dècades immediates. Val a dir, si seran capaços d'ubicar-se de bell nou en posicions *d'avantguarda* dins del vast i complex moviment d'innovació historiogràfica avui en curs.

Perquè el que avui resulta clar, és que la renovació dels estudis històrics ha deixat d'ésser monopoli d'un corrent o d'una historiografia nacional qualsevol, per tal de pluralitzar-se i distribuir-se molt més ampliament, al llarg i ample de pràcticament tot el món. Car si l'actual "globalització" i "transnacionalització" de les economies, de les que ens parlen els economistes, té algun sentit més profund i durador, és precisament en la mesura en què indueix paral·lelament una real "universalització i planetarització" de les conquestes i dels desenvolupaments culturals i civilitzatoris de tots els diversos grups humans, imbricats cada vegada més en un diàleg múltiple plural i genuïnament internacional.

Per això, i com els propis *Annales* han afirmat recentment, "l'herència dels *Annales* pertany a tot el món", i en conseqüència, és de tots els racons del planeta, d'on sorgeixen ara les interpretacions, els estudis i els debats, no només entorn a l'itinerari i aportacions generals del propi corrent, sinó respecte al rumb i les possibles perspectives futures de l'anàlisi històrica contemporània.

Els *Annales* han esdevingut d'aquesta manera, i en un sentit molt més *profund* del que una lectura ràpida del tema podria implicar, uns vertaders *Annales*

*histoire sociale*, París, 1995, com el llibre de François Dosse, *L'Empire du Sens. L'humanisation des sciences humaines*, París, 1995.

<sup>14</sup> La qual cosa té una exemplificació molt clara en les declaracions de Braudel fetes en el Col·legi de Chateaubillon, en resposta a la pregunta de si pensava haver estat realment comprès i seguit en les seves principals aportacions. Cfr. al respecte *Una lección de historia de Fernand Braudel*, Mèxic, 1989, pàgs. 244-245.

<sup>15</sup> Cf. l'article de Bernard Lepetit, "Proposiciones para un ejercicio limitado de la interdisciplina" a revista *Iztapalapa*, n° 26, 1992; l'obra de Massimo Mastrogregori, *Il genio dello storico*, Nàpols, 1987; l'article de Youri Besmertnij, *Les Annales vues de Moscou, a Annales. E.S.C.*, N° 1, gener-febrer, 1992 o el nostre article "Las dimensiones y alcances de la obra de Fernand Braudel" inclòs en el llibre *Primeres Jornadas Braudelianas*, esmentat anteriorment.

internacionals. I no només en el sentit, més obvi i superficial, d'ésser difosos i coneguts pràcticament en tots els països del món, sinó també en el sentit, molt més substancial, d'haver fecundat i influït de manera essencial a autors, corrents i tendències de les més diverses historiografies nacionals i regionals possibles. Perquè avui és possible trobar arreu, igualment historiadors marxistes o d'altres posicions, que s'apliquen seriosament a l'estudi i la recuperació de les obres i la recuperació de les obres de March Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, que diversos seguidors de Clio, igualment ubicats en les més diverses postures dins de la historiografia que intenten cultivar, desenvolupar, en molt desiguals direccions, els camps de la història de les mentalitats i de l'antropologia històrica.

Moviment doncs internacional, de clar signe annalista, que de qualsevol manera segueix tenint un dels seus centres de gravetat principals en el corrent i el nucli francesos dels *Annales*, i que des d'aquesta situació emplaça a una disjuntiva inel·ludible: o es renoven radicalment, en profunditat, i fins a llurs darreres conseqüències, i canvien un cop més de pell, tot obrint amb això noves vies per al desenvolupament de la historiografia contemporània, i contribuint a relançar de manera definitiva l'esmentat univers d'aquest *Annales* "multinacionals", o per contra, s'eternitzen i congelen dins de l'actual situació o conjuntura de transició presos d'una inèrcia que al cap i a la fi és fàcil de perllongar i reproduir, però que els allunyaria en realitat, cada cop més, d'aquesta voluntat herètica i transformadora que tant valoraven i tractaven d'impulsar tant Marc Bloch, com Lucien Febvre i Fernand Braudel.

### *Els Annales de cara al futur*

Confrontats aleshores d'aquesta manera, per l'actual conjuntura de transició històrica, els *Annales* actuals han donat ja clares mostres de posseir una definida voluntat de renovar-se un cop més, tot situant-se llavors a l'altura de l'època que ara vivim.

Però quan caduquen gran part dels modes vells de pensar, i la vida transcorre als ritmes dels ràpids canvis als què enguany assistim, no n'hi ha prou amb la sola intenció o voluntat d'autotransformació. Cal aprendre a reconèixer allò nou, tot sumant-se a ell, i àdhuc cal també desenvolupar les habilitats pertinents per tal d'ésser capaços de crear o generar un mateix aquesta innovació.

Per això resulten molt pertinents, els "retorns" recents que poden ja identificar-se dins del corrent, i que han començat a reinstal·lar la història econòmica, al debat metodològic i la història global, en el centre mateix del projecte dels possibles quarts *Annales*. Retorns que més que simple tornada al passat, han d'ésser més aviat concebuts com a intent de recreació i aprofundiment, acordat a les noves circumstàncies, d'antigues aportacions i espais que són encara lluny d'haver esgotat llurs possibilitats heurístiques i interpretatives, i que constitueixen a més punts de confluència centrals entre aquests *Annales* contemporanis i els corrents



o grups annalistes d'altres parts del món que hem esmentat abans.

Espais doncs revisitats, que malgrat tot han deixat encara intocades certes dimensions que, esbossades o anunciades pels propis *Annales* des de 1946, no han estat tot i així desenvolupades orgànicament fins al dia d'avui.

Perquè el 1946, després de la segona guerra mundial i del que aquesta va implicar, els *Annales* foren rebatejats per Lucien Febvre amb el subtítol, que conservaren fins al 1993, d'*Économies. Sociétés. Civilisations*. Hi havia allí, en la nostra opinió, l'esbós de tot un programa d'investigació que hauria d'acomplir-se en el futur, i que abarcava de manera molt clara el desplegament i consolidació de la història econòmica aleshores encara en els seus inicis, el desenvolupament d'una verdadera història social "digna d'aquest nom,"<sup>16</sup> l'abordatge també d'una història profunda de les civilitzacions o de les dimensions civilitzadores dels processos històrics humans.

A quasi mig segle de distància d'aquest esbós de programa de treball resulta clar que només la primera part d'aquest triple projecte va poder ésser cabalment acomplerta, mentre que la segona i tercera zones esmentades, restaven en l'estat d'un simple *esbós no acomplert*, el que en gran part va obeir al fet que durant dècades no va arribar a existir a França una rica sociologia científica que nodrís aquest projecte d'història social, i també a que l'antropologia d'aquestes mateixes èpoques que hagués estat capaç d'apuntalar i de coadjuvar aquest projecte d'una història densa de les civilitzacions, es va fer present més com a rival declarada de la història, que com a seva possible aliada o interlocutara amistosa.

Però el 1989, igualment que tantes altres coses, ha transformat també aquesta constel·lació d'absències i de relacions de disputa o aliança entre les diverses disciplines. Avui és possible de reprendre novament i a fons, aquesta *tasca pendent* promesa a l'encapçalament dels *Annales*, de construcció d'una renovada i més complexa història *global*, que recuperi i es desplegui també com a verdadera història *social* i història *civilitzadora*.

A més a més, i tractant d'anar fins a la fi, els *Annales* actuals no només podrien incursionar en aquests camps encara només esbossats de la història dels actors, de les convencions, però també de les fonamentals i centrals estructures socials, i dels fets i processos d'una possible i sòlida teoria i "gramàtica" de les civilitzacions, sinó que haurien també d'ajudar a identificar les "noves problemàtiques, els nous paradigmes i les noves teories" que avui s'estan processant i gestant dins de les ciències socials, i que hauran de constituir, sens cap dubte, els referents essencials dels estudis històrics durant el ja començat segle inicial del tercer mil·lenni.

Els *Annales* actuals es troben en un encreuament històric important. Si el

<sup>16</sup> Com l'anomenava Fernand Braudel, tot evocant la urgència i importància d'aquest projecte incompleert, Cfr. el seu article "Georges Gurvitch ou la discontinuité du social" a *Annales. E.S.C.*, n° 3, jul.-set de 1953 o també el capítol 5 del tom II de *Civilización, material, economía y capitalismo*, Madrid, 1984.

projecte dels quarts *Annales* haurà de prosperar o no, si ho farà dins o fora de França, i si serà en aliança o al marge dels distints representants del “*Annals* internacionals” de fora de l’hexàgon, son tot preguntes la resposta de les quals ens serà aportada en els pròxims anys. Mentrestant, l’estudi crític del llegat dels *Annales*, i la recuperació d’aquells elements que han significat una profunda contribució al desenvolupament dels estudis històrics del segle XX, seguirà nodrint tot aquells que encara són capaços de “pensar per compte propi”, i que dins de les vies del pensament “crític” contemporani, intenten d’avançar en la construcció d’una vertadera ciència de la història.

*Instituto de Investigaciones Sociales de la  
Universidad Nacional Autónoma de México*

NOTA BIBLIOGRÀFICA: La bibliografia sobre aquest període dels “pares fundadors” es multiplica dia per dia, tant en allò que es refereix a la publicació de les fonts directes i dels materials de primera mà imprescindibles per reconstruir aquesta història dels “primers” *Annales*, com a les múltiples interpretacions possibles d’aquests mateixos materials. En la impossibilitat de reproduir tota aquesta extensa bibliografia, esmentarem només alguns dels treballs i autors més representatius, tant de la varietat d’aproximacions al problema, com de la naturalesa internacional d’aquesta vertadera onada de noves investigacions: Peter Burke, “The french historical revolution. The Annales school”, Cambridge, 1990; François Dosse, *L’histoire en miettes*, París, 1987; Bryce Lyon, “Does historical reality influence historical methodology? The response of Henri Pirenne and Marc Bloch” a *Academiae Analecta* any 54, nº 1, Brusel·les, 1992; Peter Schottler, “Lucie Varga. Les autorités invisibles”, París, 1991, “Le Rhin comme enjeu historiographique dans l’entre-deux guerres” a *Genèses*, nº 14, París, 1994, “Désapprendre de l’Allemagne: les Annales et l’histoire allemande pendant l’entre-deux guerres” en el llibre *Entre Locarno et Vichy. Les relations franco-allemands dans les années 1930*, París, 1993, “Eine epezifische Neugierde. Die fruehen ‘Annales’ als interdisziplinares Projekt” a revista *Comparativ*, nº 4, 1992 i “Die Annales und Österreich in den zwanziger und dreiziger Jahren” a *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, nº 4, 1993; Elisabeth Roudinesco i Peter Schoettler, “Lucien Febvre à la rencontre de Jacques Lacan. Paris 1937” a *Genèses*, nº 13, París, 1993; Natalie Zemon Davis, “Rabelais among the censors (1940’s, 1540’s)” a *Representations*, nº 32, Califòrnia, 1990, “Women and the world of the Annales”, a *History Workshop Journal*, nº 33, 1992, i “Censorship, Silence and resistance: the Annales during the german occupation of France” a *Rivista di Storia della Storiografia Moderna*, nº 1/2, Roma, 1993; Bertrand Müller, “Lucien Febvre et l’histoire régionale” a *Annales fribourgeoises* a tom. LIX, 1990/1991, i “Marc Bloch-Lucien Febvre: correspondances” a *Rivista di Storia della Storiografia Moderna*, nº 1/2, Roma, 1993; Massimo Mastrogregori, *Il genio dello storico. Le considerazioni sulla storia di Marc Bloch e Lucien Febvre e la tradizione metodologica francese*, “La ‘vita nella storia’ dell’opera di Bloch” a *Quaderni Storici*, nuova serie 74, 1990, “Marc Bloch, Lucien Febvre e l’Apologie pour l’histoire” a *La Cultura*, any 24, nº 2, 1986, “La sorte delle Annales nel 1941”, a *Rivista di Storia della Storiografia Moderna*, nº 3, Roma, 1990, “Le manuscrit interrompu: Métier d’historien de Marc Bloch” a *Annales. E.S.C.*, nº 1, 1989, “Il problema storico delle primer Annales (1929-1945). Osserazioni preliminari” a *Rivista di Storia della Storiografia Moderna*, nº 1/2, Roma, 1993 i “Historiographie et tradition historique. Histoire ‘scientifique’ des études historiques et histoire ‘globale’ du rapport avec le passé”, ponència presentada al Congrés Internacional *A historia a debate* de juliol de 1993, i publicada a les Actes del mateix, *Historia a debate*, Santiago de Compostel·la, 1995; Carlos Barros, “Historia de las mentalidades, historia social” ja esmentat i “La contribución de los terceros Annales y la historia de las mentalidades” esmentat; Carole Fink, *Marc Bloch. A life in history*, Cambridge, 1989; Marleen Wessel, “Lucien Febvre et l’Europe. L’avenir d’une civilisation” a la *Rivista di Storia della Storiografia*

*Moderna*, nº 1/2, Roma, 1993; Hebe Pelosi, *Historiografía y sociedad. Las fuentes de Annales y su recepción en la historiografía argentina*, Buenos Aires, 1991, "Presencia de Lucien Febvre en Argentina y Uruguay" a "Rivista di Storia della Storiografia Moderna", nº 1/2, Roma, 1993 i "Imágenes de los Annales en la historiografía argentina del siglo XX" a revista *Eslabones*, nº 7, Mèxic, 1994; Bernard Lepetit, "Los Annales hoy", ponència presentada en el Col·loqui Internacional *Los Annales en perspectiva històrica*, ciutat de Mèxic, octubre de 1992, ja esmentat; Bianca Arcangeli, "Il mestiere dello storico negli scritti di Henri Pirenne" a *L'opera dello storico*, Nàpols, 1990; Carlos Antonio Aguirre Rojas, "Between Marx and Braudel making history, knowing history" a *Review*, vol. XV, nº 2, Binghamton, 1992, "Annali i Marksism Diesit tesisov a metodologicheskij paradigmatj" al llibre *Sporii a glavnom*, Moscú, 1993, "Dalle Annales rivoluzionarie alle Annales marxiste" a *Rivista di Storia della Storiografia Moderna*, nº 1/2, Roma, 1993, "Convergencias y divergencias entre los Annales de 1929 a 1968 y el Marxismo. Ensayo de balance global", a *Historia Social*, nº 16, Valencia, 1993 y "El difícil oficio de historiador. Marc Bloch: In memoriam", a *La Jornada Semanal*, nº 262, Mèxic, 1994, així com el llibre de diversos autors *Marc Bloch, aujourd'hui. Histoire comparée: et sciences sociales*, París, 1990.

(Traducció de Lluís Alabrús.)

RESUMEN: *Se recoge la bibliografía sobre la escuela de los Annales y se señala como causa de su florecimiento el deseo de efectuar una renovación de dicha escuela en el sentido de una recuperación de las directrices de los fundadores, operación que al autor le parece muy conveniente en la situación actual.*

SUMMARY: *The author lists the bibliography which is centred on the school of Annales, indicating as a cause of its abundance the hope of doing a renovation that would consist of a return —considered by Aguirre Rojas as absolutely convenient in the present situation— to the ancient premises of the old founders of this school.*